280031

VREREA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV.

1—2. 1935

Biblioteca Universității Regele Ferdinand I.
din CLUJ.
Nr. 1404 1936
EXEMPLAR LEGAL.

280031

VREREA

„Numerus valachicus"

de Iosif Murgă

Ideia-rachetă lansată de către dl. Alexandru Vaida-Voevod a provocat, în timp relativ scurt, o întreagă literatură în jurul ei. Şi în timp ce ralierile s'au făcut cu mare sgomot şi afişarea făţişiei, controversele s'au pornit timide şi cu ocoluri impuse de anumite precauţiuni. După rezonanţa pe care a avut-o în special în rândurile tineretului, lozinca afişată prin surprindere de fostul premier al unui guvern constituţional, unui cercetător superficial putea să-i pară una din acele scântei, cari produse la timp oportun sunt capabile să declanşeze energia ţinută mult timp sub presiune a maselor. În realitate însă noua lozincă a dlui Vaida nu este decât o reeditare, în altă haină, a vechiului deziderat al antisemiţilor d-lui A. C. Cuza, extins de către naţionaliştii şovini mai recenţi dela numerus clausus pentru evrei asupra tuturor minorităţilor. Iar în ceia ce priveşte rezonanţa, relativ amplă, pe care a avut-o această nouă chemare la luptă a d-lui Vaida, ea are cu totul altă explicaţie. In vremuri de criză, de mari prefaceri sociale, când vechile idei călăuzitoare sunt aproape destrămate şi edificiul social a început să se cutremure, îu aceste vremuri tulburi lipsite de busolă, când vechiul ideal de convieţuire e în agonie, iar cel nou încă nu s'a cristalizat, spiritul maselor, desorientat complect, se lasă purtat la voia întâmplării, dus de toate vânturile. Acestea sunt vremile prielnice falsilor p ofeţi, acestea sunt epoci dominate în cea mai mare parte de năluci. Falsele idealuri sunt izvoare aduse de fata morgana în faţa drumeţului istovit de sete. Vai de acela care se lasă ademenit de ele!

Noua mărturisire de credinţă a d-lui Vaida întră în această categorie. Căci „numerus valachicus" nu rezolvă nimic, nu este nici măcar pe departe o soluţie pentru problemele zilelor noastre. Ca lozincă poate servi eventual de platformă. Ca ideal politic însă nu este decât o nălucă.

Cu totul altundeva residă cauzele situaţiei de azi şi motivul tulburărilor. Sincer şi cuminte ele trebuiesc căutate şi scoase la lumină, fără ocoluri, căci orice adevăr ţinut în taină

BCU Cluj / Central University Library Cluj

se răzbună cumplit pe tăinuitor. Odată şi odată trebuiesc rostite făţiş toate adevărurile, oricât de dureroase ar fi. Bolile secrete nu se vindecă niciodată...

*

La cercetarea situaţiei etnice din România trebue să facem dela început o distincţie teritorială. Cu totul alta este situaţia elementului românesc faţă de cel minoritar în Vechiul-Regat, ca în provinciile alipite. In Vechiul-Regat în primul rând elementul minoritar dă un procent aşa de mic, încât — în afară poate de unele regiuni din Moldova, — nu poate da loc la îngrijorări serioase. In al doilea rând aci problema proporţionalităţii etnice ar putea fi privită numai din punctul de vedere economic, căci aci elementul minoritar nu are, fiindcă nici nu ar putea să aibă, tendinţe centrifugale faţă de statul român. De aceia şi problema concurenţei economice se pune în alt sens şi sub altă formă ca aiurea.

Cu totul alta este situaţia în provinciile alipite, în special cele apusene. Aci elementul minoritar dă un procent destul de usemnat şi parţial prezintă încă tendinţe centrifuge. De aceia aci problema minorităţilor prezintă două aspecte: naţional şi economic. Desigur că ele nu apar întotdeauna distincte, ci adesea se contopesc într'o singură atitudine faţă de stat.

In provinciile apusene trei naţionalităţi minoritare prezintă interes deosebit, atât prin numărul lor cât şi prin situaţia ce o ocupă şi anume Germanii, Maghiarii şi Evreii. Celelalte naţionalităţi sunt disparente ca număr şi rolul lor este limitat la cadrele unor regiuni foarte restrânse. De aceia nici nu constitue propriuzis o problemă.

Germanii în fosta monarhie austro-ungară au alcătuit o minoritate privilegiată în toate timpurile. Colonizaţi în aceste ţinuturi în epocile de dominaţiune austriacă ei şi-au păstrat privilegiile şi sub dominaţiunea maghiară, întrucât aveau chemarea să fărămiteze unitatea teritorială a maselor valahe. Nu constituiau o primejdie pentru fosta monarhie, dimpotrivă, o asigurare de fidelitate. Nu puteau avea tendinţe centrifugale şi în schimbul asigurării unei bune stări economice ei s'au arătat dispuşi să renunţe complect la fiinţa lor etnică şi să se contopească în masa maghiară. — In cadrele statului român ei au intrat tot ca minoritate favorizată. In primii ani au continuat şi dânşii să cultive o atitudine de loialitate faţă cu năzuinţele statului român. In ultimii ani însă, în urma unei aprigi propagande secrete dirijată de Berlinul nebuniei hitleriste, atitudinea germanilor din România, sau măcar a unei mari părţi a lor, faţă de naţiunea majoritară a suferit o schimbare radicală. Pornind dela

Bibl. Univ. „Regele Ferdinand I." din Cluj — ROMÂNIA

lozinca redeşteptării germanilor au ajuns la afişarea unui şovinism, care nu cadrează deloc cu situaţia lor de minoritate etnică. Desigur că acest naţionalism şovin german a trebuit să ajungă în conflict cu aspiraţiile fireşti ale naţiunii majoritare şi astfel a provocat o reacţiune din partea acesteia.

Elementul maghiar a trecut dela starea de naţiune fictiv-majoritară, dar dominantă, la starea de minoritate etnică. Această trecere nu s'a putut face fără sguduiri şi era firesc să lase urme în atitudinea acestei minorităţi faţă de statul în care nu a sperat şi nu a dorit să trăiască. Politica larg democratică şi politica economică echitabilă inaugurată de statul român faţă de minorităţi au împăcat întrucâtva spiritul masei maghiare. În schimb tocmai această politică larg democratică a revoltat clasa de sus maghiară, pe foştii latifundiari şi domni feudali, cari dela o zi la alta s'au văzut privaţi de dreptul lor la exploatarea maselor. Fireşte că această schimbare de situaţie nu a putut să le convină şi au rămas duşmani neîmpăcaţi ai statului român. Aceştia au continuat tot timpul să menţină o stare de agitaţie în rândurile minorităţii maghiare şi foarte adesea a pus în grea cumpănă răbdarea naţiunei majoritare prin continuele provocări şi ahtieri după „fericirea" din Ungaria-mică nici azi încă desbărată de rămăşiţele feudalismului medieval.

Minoritatea evreiască din provinciile apusene prezintă o atitudine foarte curioasă. Pretutindeni evreimea a reprezentat şi reprezintă capitalismul, pe bancherii ţinutului respectiv, fără consideraţii de limbă, religie sau apartinere etnică. Rasă fără ţară, mânată de vânturile câştigului, ubi bene ibi patria. Cu totul altfel se prezintă evreimea din provinciile apusene, — afară de o mică fracţiune a ei. Evreimea din fosta Ungarie fusese maghiarizată în aşa măsură, încât azi, după prăbuşirea fostei monarhii, evreimea maghiară este cea mai gălăgioasă purtătoare de steag a pretenţiunilor maghiare. Această evreime maghiarizată, coalizată cu rămăşiţele fostei clase de sus maghiare, îşi asumă azi rolul conducător asupra minorităţii maghiare agitând mereu spiritele. Desigur că aceşti preamaghiari evrei nu şi-au uitat nici afacerile, continuând să exploateze până şi, — sa chiar cu atât mai mult, — masa maghiară păcălită.

Cealaltă parte a evreimei, este adevărat că nu prezintă o primejdie politică, întrucât nu are tendinţe centrifugale, în schimb rolul ei în viaţa financiară poate da loc la îngrijorări, nu atât din punctul de vedere naţional, cât cel social.

Transpuse acum în domeniul economic aceste atitudini faţă de naţiunea majoritară ale minorităţilor din provinciile apusene, ele înseamnă tendinţe de complectă acaparare a industriei şi comerţului din aceste provincii. Şi trebue să recunoaştem că azi

atât industria, cât şi comerţul din provinciile apusene sunt în mâinile minorităţilor. Propriu zis a două minorităţi, cari nu se amestecă una cu alta, ci dimpotrivă se urăsc şi se concurează şi anume în mâinile germanilor şi evreimei maghiare. Ambele însă exclusiviste faţă de naţionalităţi şi desigur şi faţă de români.

Iată deci afirmaţiile d-lui Alexandru Vaida-Voevod complect adeverite!

Dar noi nu am contestat afirmaţiile d-lui Vaida referitoare la situaţia dintre majoritari şi minoritari. Această situaţie există aşa cum e şi nu poate fi trasă la îndoială.

Noi contestăm numai soluţiile preconizate de d-sa!

(Va urma)

Andrei Kós Muncă

BCU Cluj / Central University Library Cluj

HORIA*

de A. Cotruş

de jos
te-ai ridicat drept, pietros, viforos,
pentru moţi,
pentru cei săraci şi goi, pentru toţi...
şi-ai despicat în două istoria,
ţăran de cremene
cum n'a fost altul să-ţi semene,
Horia !...

te-ai desprins aspru din gloată,
cu-obraji supţi,
cu ochi crunţi,
să lupţi
să 'nfrunţi
din sălbaticii-ţi munţi:
oştile craiului, temniţă, roată...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

vrut-ai să spinteci pe munţi, pe văi,
largi, netede, slobode căi
pentru-ai tăi
cei mâncaţi de streini, despuiaţi
de biruri, de sbiri,
de rele-orânduiri...
şi uitaţi
de regi şi 'mpăraţi

pân' la Bălgrad pe roată,
uimind călăi, nemeşi, gloată,
ţi-a bătut neschimbat sub ţundra săracă
aceeaşi mare, ne'nfricată inimă romano-dacă..

duhul trăeşte încă treaz în munţi
şi va trăi dîrz cât vor domni peste moţi

*) Fragmente din volumul cu acelaş titlu, apărut de curând.

sbiri crunţi
şi mişelnici despoţi...

uriaş domn
pe-al adâncurilor noastre sfîşiat somn,
pe-al răsmeriţelor roşu praznic, —
mai roşi-vei vreodată năpraznic,
acestui neam, viaţa şi istoria, —
tu,
munte
al vrerilor noastre celor mai crunte,
Horia ? !...

*

istoria
în mersu-i de urcuşuri şi căderi,
alături i-a pus, în vălmăşagul de eri,
pe Doja şi pe Horia...

ei doi
în gând şi în faptă s'au întâlnit
peste prăpastia ce'ntre neamul lui Arpad şi noi
de veacuri se sapă necontenit.

*

de-ai ieşi din mormânt între noi
şi-ai vedea atâţia moţi sdrenţoşi pe munţi goi
şi neamu-ţi flămând ca acu,
ce-ai zice, Horia, tu ? !...

te-ai jelui, ai doini din fluer,
ori ai da un nou, şi lung, şi roşu şuer,
munţii toţi să se cutremure,
liftele câmpiei să tremure,
să le vezi, îngrozite, pe culmea-ţi săracă,
din ale belşugului târguri cum pleacă ? !...

de-ai trăi tu
acu,
ce-ai face Horia, cu mişeii ce vând

BCU Cluj / Central University Library Cluj

norodul flămând ? !
nu ţi-ar veni să-i cauţi pe toţi,
de gâturi să-i scoţi,
din paturi, dela cini, dela prânzuri,
şi 'n mijlocul pieţilor celor mai mari,
ca pe cei mai mişelnicl tâlhari,
de limbă să-i spânzuri ? !...

*

numele tău : cucuvea uriaşă
pe castelele grofeşti de-odinioară,
pe turnuri şi porţi de oraşe...

numele tău : pasăre albă
peste-a moţilor pietroasă ţară
şi pe trupu-i : roşie platoşe şi salbă...

*

Horia, dormi liniştit...
gândul tău de foc a biruit..
grofii ca o apă tulbure s'au dus,
pe totdeauna, spre apus...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Horia, dormi liniştit...
vreri aspre veghează necontenit
şi 'nchid, pentru năluci şi strigoi,
toate drumurile 'ntoarcerii 'napoi...

*

ce furci, ce scaune de foc
ne-ar mai putea opri, de-acum pe loc ? !...

când tu ai vrut şi-ai îndrăznit atât,
ce vorbe ne-ar mai putea rămâne rupte'n gât?

cutezanţă — viu cuţit de foc,
iată, viaţa ca pe-un ban fără de preţ, mi-o joc !

drumul ce'n prăpastii, rupt, prin ceaţă-l văd,
crunt îmi creşte foamea de izbândă şi prăpăd.

Aspecte și probleme americane

de **Ana Ghedeonovici**

„...De aceia solicitarea D-tale m'a pus în mare încurcătură. Cu toate că îmi face o mare plăcere să colaborez la o revistă din România şi mai ales din Banat, când m'am apucat să scriu mi-am dat abia seama ce sarcină grea mi-am luat pe umeri. De foarte mulţi ani nu am mai scris româneşte, decât rar câte o srcisoare. şi acum văd că aproape nu mai ştiu să scriu româneşte. Se poate că unii mă vor condamna pentru această mărturisire, dar acesta este adevărul, şi aici am învăţat că e mai ruşinos lucru să ascunzi un defect, decât să-l ai. Pentru orice eventualitate te rog să te uiţi odată cu atenţie peste manuscris şi să nu cruţi cerneala roşie... Voi încerca să desvolt câteva probleme ale vieţii americane de azi, cari cred că sunt mai puţin cunoscute acolo..."

Cleveland (Ohio), Ianuarie 1935.

A. G.

In afară de chestiunile politice, revistele şi ziarele americane dela un timp incoaci se ocupă mai mult cu aşanumita „problemă a copiilor". Nu este mult de când o revistă din New-York a publicat o dare de seamă însoţită de date statistice asupra situaţiei copiilor în Statele Unite, care dare de seamă a provocat foarte vii discuţii şi comentarii în toată presa americană. De mai mulţi ani s'a ştiut deja că situaţia copiilor americani este deplorabilă, în special în ultimul timp, de când s'a început criza economică generală, s'a ştiut, că această situaţie s'a înrăutăţit şi mai mult. Totuşi cele publicate în amintita dare de seamă au intrecut toate prevederile şi cu drept cuvânt au provocat o vie îngrijorare a cercurilor conducătoare, în ceia ce priveşte viitorul Americei. Voi spicui câteva date mai caracteristice din această dare de seamă.

In oraşul New-York peste un milion de copii sunt înscrişi şi urmează şcolile elementare. Situaţia acestor şcoale însă este foarte dificilă şi şi mai rea este situaţia copiilor din aceste şcoale. Clasele sunt supra aglomerate, în aşa fel, încât aproape nici nu mai au locuri unde să şadă copiii, pe un singur loc trebue să şadă doi şi uneori şi trei. Institutoarele dela aceste şcoale (în America la şcoalele elementare rar de tot se găsesc institutori, aproape numai institutoare) sunt încărcate cu lucru,

aşa că nu pot face faţă cerinţelor, aşa cum ar trebui. Munca lor, cantitativ enormă, calitativ este foarte redusă, tocmai din cauza măsurei cantitative enorme. Şi în timp ce aceste institutoare aflătoare în posturi muncesc peste puterile lor, depunând din această cauză o muncă inferioară calitativ, afară sunt mii de institutoare, cari şomează.

Nici în privinţa materială situaţia institutoarelor aflătoare în posturi nu este tocmai strălucită. Salariile lor au fost reduse la minimum posibil şi adesea nu le ajunge nici pentru strictul necesar socotit la standardul de viaţă normal şi potrivit situaţiei ce ocupă. Iar majoritatea copiilor vin la şcoală prost îmbrăcaţi, flămânzi cu capacitatea de aprehensiune scăzută din cauza vieţii mizere, pe care o duc cei mai mulţi.

Nici aiurea nu este mai bună situaţia ca la New-York. La Chicago anul trecut (1933) institutoarele nu şi-au primit salariile timp de un an şi nici impozantele lor manifestaţii de stradă nu le au îmbunătăţit situaţia. Abia pe la jumătatea a doua a anului încheiat (1934) au început să-şl primească salariile din nou, cu reduceri considerabile. In aceste timpuri de aprigă criză au fost foarte multe sate şi orăşele, unde şcolile elementare nu au funcţionat un întreg an şcolar.

Şi acum să vedem care este materialnl uman încredinţat acestor şcoale.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In această privinţă datele statistice publicate în darea de seamă în chestiune, sunt foarte concludente şi arată o situaţie absolut dezastruoasă. O comisie aparte, special alcătuită, a adunat datele, făcând cercetări timp de câţiva ani. Cifrele desigur sunt cu oarecare aproximaţie, la nici un caz însă nu diferă cu mai mult de 0.1% de realitate.

La 45 milioane de copii sub 18 ani au fost găsiţi : 1.—6 milioane suferind de debilitate generală în urma alimentaţiei insuficiente, incapabili de rezistenţă la maladii, în urma privaţiunilor de tot felul creşterea le-a fost impiedecată sau întârziată ;

2. — un milion atinşi de diverse boale de inimă;

3. — 382 mii tuberculoşi;

4. — 3 milioane 465 mii infirmi şi degeneraţi, şi anume, 1 milion 825 mii mintal anormali, intârziaţi, neapţi pentru viaţă, un milion cu defecte de vorbire, 342 mii surzi, 300 mii estropiaţi.

5. — 200 mii au fost condamnaţi pentru delicte.

Din 45 milioane de copii mai bine de 11 milioane sunt neapţi pentru viaţa socială. O cifră enormă, cu drept cuvânt îngrijorătoare.

Ce şcoală se poate face în asemenea condiţiuni?!

Cauzele acestei situaţii sunt multiple şi cercetarea lor tre-

bue estinsă pe un câmp mult mai vast, decât să încape în cadrele acestei descrieri limitate. De aceia mă voi mărgini să arăt numai câteva din punctele principale asupra cărora s'au fixat cercetările specialiştilor americani.

Ca o cauză principală a actualei situaţii a copiilor americani este privit sistemul de creştere, de educaţie a copiilor din America.

Trebue să menţionez însă dela început, că în America educaţia copiilor diferă enorm de mult de aceia care se practica, şi cred că se practică încă şi azi, în Europa. Copilul american nu a cunoscut niciodată aceia ce în Europa se chiamă „educaţie". Acest cuvânt cu totul alt sens are în Europa, ca în America. In Europa copilul este educat, îndrumat, condus între meşgii bine îngrădite, este învăţat pe ce anume drumuri să pornească în viaţă. este sfătuit şi constrâns mereu să nu iasă din cadrele etichetei şi a convenţiilor sociale, este crescut anume pentru a trăi în „societate", toată educaţia lui are la bază cerinţele societăţii în care va trebui să trăiască ca „om de societate".

Copilul american, în general, creşte singur. dela început cufundat în viaţa cotidiană, creşte singur nu pentru societate, ci pentru viaţă. In toate timpurile, şi în general şi azi, copii americani s'au bucurat de o libertate, pe care europenii ar fi considerat-o iipsă de creştere şi anarhie. Copiii, mai întotdeauna mulţi la părinţi, nu au fost supuşi unei supravegheri prea de aproape. Dimpotrivă, ei au fost lăsaţi adesea anume fără supraveghere, ca astfel să poată lua contact direct încă de mici cu viaţa şi să devină cât mai curând desinestătători. Copilul lucrează de mic, creşte luptând cu viaţa, prin încercările şi înfrângerile copilăriei învaţă să învingă la bărbăţie. Imi aduc aminte când eram copilă, în micul orăşel bănăţan, şi citeam viaţa atât de aventuroasă a unor oameni ajunşi celebri, un Edison, un Ford, un Jack London, aceştia îmi păreau nişte excepţii superbe ale speciei umane, favorizaţi de soarte, imposibil de imitat. Când am ajuns în America şi am început să cunosc viaţa de aici cu surprindere mi-am dat seama că aceşti oameni nu sunt o excepţie în ceia ce priveşte începuturile carierelor lor, ci copilăria lor este copilăria americană în general. Ceilalţi, cei cari au avut o copilărie normală în senz european, aceia ar putea fi priviţi ca o excepţie în America.

La 8-9 ani, cel mult 10, copilul american are o ocupaţie, lucrează pe cont propriu, în cele mai multe cazuri îşi câştigă deja existenţa. La 18 ani conduce deja el singur o întreprindere sau lucrează ca un om mare inglobat cu drepturi de individ matur deja în mecanismul muncii generale. Chiar copii din fa-

miliile avute obişnuiesc încă de tineri să aibă un cerc de activitate propriu şi în multe cazuri chiar şi o ocupaţie care să-le aducă venituri, să le asigure existenţa.

Insăşi şcoala, cea secundară si cea superioară, în America nu e privită ca mijloc şi timp de pregătire pentru viaţă, ci ca începutul, preliminariile muncii din viaţă. Sunt desigur, şi multe, în ultimul timp, sub influenţa europeană şi în special engleză, chiar foarte multe excepţii. Sunt şi în America copii crescuţi în puf şi mătase. sunt şi aci educatori de casă şi guvernante. Dar aceştia sunt excepţiile, grosul îl formează ceilalţi, cei cu copilăria trăită în continuă aventură şi muncă.

Fiind dat acest sistem de creştere a copilului, uşor vom putea înţelege provenienţa situaţiei de azi. Odată cu isbucnirea şi înăsprirea crizei economice copilul în încercările lui de muncă s'a izbit de concurenţa omului matur declasat continu spre categorii tot mai inferioare de muncă. Desigur copilul a eşit învins din această concurenţă. Criza economică a lovit mai aspru în copii, fiindcă ei au fost cei mai slabi. Incercările lor de luptă cu traiul s'au sfărâmat toate una după alta. Şi atunci a venit foamea, mizeria, şi reîntoarcerea în cârca părinţilor, a familiei, lovită şi ea de criză şi nepregătită pentru o susţinere deplină a tuturor plodurilor.

Şi cu atât mai tragică a fost reîntoarcerea copiilor la ocrotirea părinţilor, întrucât tocmai în această epocă a ajuns la culme procesul de destrămare al familiei americane, prin continua evoluţie şi revoluţie a instituţiei căsătoriei, cu tendinţe ferme de desagregare, cel puţin în ceia ce priveşte vechile forme şi cadre ale căsătoriei şi familiei.

Dar problema căsătoriei în America este atât de complicată, încât va trebui să formeze subiectul unui capitol separat din descrierele mele.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Năpraznica moarte a lui George Dozsa

de **Iosif N. Méliusz**

La una dintre răscrucile cu mai mare circulaţie din Timişoara, acolo unde se desface strada Doja din Bulev. Carol, streinul întâlneşte o privelişte. care în Ardeal poate e unică şi reaminteşte mai îndată imagini de pieţete italiene, decât de oraşe din Europa Centrală.

Inconjurată cu grilaj scund de fier, sub un portic în stil romanic, răzimat pe coloane, cu tencuiala ici-colo desprinsă, o statue, albită de praf, a Sfintei Fecioare şi în faţa ei, în amurgirea serilor de toamnă sau de primăvară ard zeci de lumănări, şi dacă timpul nu e prea rece sau prea cald, — uneori şi atunci, — la orice vreme din zi bătrâne pioase şi moşnegi îngenunchiază pe lespedea de piatră, cu capetele plecate pe mâinele împreunate pentru rugăciune, sau ca ochii pironiţi extaziaţi spre chipul Mariei.

Imprecatorii văd insă numai chipul Fecioarei şi nu le vine în minte să treacă în dosul monumentului, unde în marmoră albă săpat stă textul următor, în limba maghiară: „Maicei Domnului, Protectoarei Maghiarilor, în locul păstrat de tradiţia veacurilor al morţii crâncene a lui George Dozsa († 1514). în semn de pioasă conciliere, închină acest monument oraşul şi publicul Timişoarei. 1906".

Acesta este prinurmare locul unde George Dozsa, căpetenia răscoalei ţărăneşti din 1514, „regele ţăranilor", a îndurat pedeapsa năpraznicei morţi pentru răscoala sa. Aci, în acest loc, a apărut, — spune legenda, — la moartea lui Dozsa, în faţa poporului, Sfânta Fecioară Maria, pogorându-se de pe steagurile răsculaţilor, şi după care minunată întâmplare ani mulţi încă poporul venia în grupuri mari în pelerinaj la acest loc. Iar întru amintirea minunei până la 1837 o icoană a Maicei Domnului a stat aci, iar dela 1865 o statue de lemn a Fecioarei şi Fiului Ei, — „ca să se ispăşească marele păcat al răscoalei lui Dozsa», — până la 1906 când cetăţenii Timişoarei ridică monument de piatră Fecioarei răsculaţilor. (Şi, trebue să remarcăm, la 1865 statuia se ridică încă „pentru ispăşirea marelui păcat al răscoalei lui Dozsa", iar la 1906 deja pentru „pioasa conciliere a lui George Dozsa", — ceia ce înseamnă un enorm pas înainte în aprecierea realităţilor istorice.) Statuia era aşezată lângă primul copac dintr'un blând şir de platani,

în locul execuţiei lui Dozsa, în faţa zidurilor cetăţii, şi jur-împrejurul ei s'au înălţat case mai târziu, apoi străzi mari şi largi, iar la sfârşit palate şi linii de tramvaie, ca în sgomotul circulaţiei pulsante să se piardă amintirea celei mai năprasnice scene din istoria ţărănimii de pe aceste plaiuri.

*

Dar să răsfoim filele istoriei indărăt, la anul 1512.

Toma Bakocz, mitropolit de Strigoniu care după moartea regelui Mathias în haosul ciocnirilor de interese ale nobilimei domneşte în mod absolut în numele regelui Vladislav, primeşte împuternicire dela Papa Leon al X-lea, să pornească o cruciadă împotriva Turcilor. Ambiţiosul Toma Bakocz candidase la scaunul papal, dar căzuse, şi papa Leon al X-lea îi dăduse bula pentru pornirea cruciadei, numai ca să se scuture de dânsul.

Bakocz, contrar tuturor sfaturilor chiar, anunţă bulla papală la Buda, în prima zi de Paşti a anului 1514, într'un timp când ţara nu avea nici bani, nici armată, iar oligarhii îndeletnicindu-se mai mult cu distrugerea reciprocă, decât cu consolidarea bunurilor lor, slăbiseră ţara. Dar anunţarea războiului cruciat a fost o greşală şi pentru faptul că prin aceasta s'a călcat armistiţiul încheiat de Vladislav cu Turcii.

Bulla papală nu a găsit răsunet la stăpânii ţării la conducătorii legali ai forţelor armate, la palatin şi căpitani de oaste. Clasa de sus, stăpânitorii averilor, nu au dorit să-şi turbure bunăstarea prin războaie externe şi să-şi facă astfel viaţa mai puţin comodă.

In schimb neavuţii, iobagii, ţăranii, clasa celor nevoiaşi şi apăsaţi de puterea feudală, au năvălit într'o proporţie neaşteptat de mare sub steagurile cruciate. Căci aci înainte de toate puteau să spere măcar o hrană suficientă, după ani lungi de foamete.

Iar în fruntea acestor trupe nu a fost pus un comandant oficial militar, ci din încredinţarea lui Bakocz un simplu nobil comun din săcuime: George Dozsa din Macfalău.

Nici Dozsa, nici cei patrusprezecemii de ostaşi ai săi nu s'au gândit la răscoală în timpul organizării din lagărul dela Buda. Ideia răscoalei încolţeşte abia atunci, sub presiunea împrejurărilor şi a provocărilor, când latifundiarii încăpăţinându-se să-şi aducă îndărăt din tabăra cruciaţilor iobagii de cari aveau nevoie pe moşii, au început să-i constrângă prin întrebuinţarea unor mijloace de o extremă cruzime. Tragerile în ţeapă şi supunerea la cazne a familiilor celor plecaţi la cruciaţi au fost din ce în ce mai des şi mai crunt întrebuinţate şi astfel tot mai mulţi bărbaţi se refugiaseră în lagărul dela Buda, unde ura de clasă prindea glas din ce în ce mai tare. Dozsa, deşi coman-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

dant încredințat de un for oficial, dar și prieten aproape al ostașilor săi, împreună cu tinerii săi sfetnici presimt adevăratele taine ale contrastelor gata să explodeze și, după spusele unui cronicar contimporan, în fața ostașilor săi iobagi adunați la Cegled, rostește următorul discurs:

„Ceia ce produce pământul cultivat prin munca și osteneala voastră, ceia ce arați cu vitele voastre, toate ajung pradă nobilimei. Pentru ei lucrați pământul, pentru ei sădiți vița de vie, pentru ei prăsiți turmele, vouă vă rămâne numai slugăritul și mizeria. Dacă zidește nobilul, dacă se însoară, dacă își mărită fata, dacă ospătează, dacă i-se naște sau îi moare copilul, dacă pentru daraverile sale călătorește la reședința regală, cheltuelile tot voi le suportați, stăpânul vostru nimic nu întreprinde fără paguba voastră. Sărbătoarea lui este doliu pentru voi și luxul lui tot agoniseala voastră v'o mânâncă..." Mai departe apoi Dozsa vorbește despre comunitatea averilor.

Când conducătorii țării speriați conving pe rege să dea ordin ca toată oastea să pornească impotriva Turcilor, izbucnirea răscoalei era hotărâtă deja.

Iar George Dozsa a pornit cu oștile sale. Dar nu înspre granița turcească, ci — înspre pusta maghiară.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La Cegled oștile se împart, dar grosul îl urmează pe Dozsa, care pornește spre sud, și în fața acestei oști rând pe rând își deschid porțile cetățile Aradului, Lipovei, Șoimoșului, mercenarii se alătură iobagilor și astfel la 15 Iunie George Dozsa ajunge cu oastea sa în fața cetății Timișoarei, unde din fața lui se refugiase palatinul Stefan Báthori și se închisese în cetate cu 1500 de soldați.

Celelalte oști s'au împrăștiat în toate părțile ducând pârjol pretutindeni. Noi și noi iobagi se alătură răsculaților, iobagi de toate limbile și toate credințele, și pornesc iureșul împotriva stăpânilor feudali cruzi și lacomi. Dealtfel. după cum se pare, răscoala iobagilor nici nu a fost așa de cruntă, după cum se afirmă. Iată ce scrie Ignatie Acsády, unul dintre cei mai de seamă istoriografi ai iobăgimei: „Cu toate că mulți au căzut pradă furiei iobagilor, aceștia s'au răzbunat mai ales asupra acelor proprietari, cari au meritat răzbunarea, adică aceia cari au fost cunoscuți pentru cruzimea lor. Dealt el Dozsa nu a fost tocmai lipsit de indulgență și nu a pedepsit pe nobilii cari s'au predat de bunăvoie, iar cuvântul dat și l-a ținut întotdeauna... Răsculații unde nu au întâmpinat nici o rezistență, nu au făcut pagube prea mari, s'au mulțumit doar să nimicească vechile documente, în cari vedeau confirmarea robiei lor".

In schimb Ioan Zápolyay, voevodul ţării Ardealului, care pentru nimicirea răscoalei chiamă la luptă toată nobilimea şi organizează o mare oaste împotriva lui Dozsa, la 19 Iunie publică un decret cu textul următor : »Tuturor juzilor şi juraţilor înţelepţi şi prevăzători dau deplină putere şi autoritate, ca îndată să prindă şi să aresteze pe toţi aceia cari se numesc pe ei cruciaţi., In baza încredinţării şi autorităţii Regelui şi Voevodului *să aibe depline drepturi pe cei prinşi să-i aresteze, să-i decapiteze, să-i jupoaie de vii, să-i frigă, şi cu cele mai îngrozitoare chinuri cu putinţă să-i ucidă şi să-i pustiască*".

Asediul Timişoarei s'a trăgănat săptămâni întregi. Cu toate că Dozsa cu aşa pricepere tactică a condus asediul cu armata sa neexersată şi luptând abia de trei luni, încât în şcolile de ofiţeri austro-ungare până acum 3—4 decenii s'au ocupat cu tactica acestui asediu. Soldaţii lui Dozsa au abătut apa din canalul ce încunjura puternica cetate a Timişoarei, au săpat şanţuri şi întărituri, în timp ce în împrejurimi şi sub zidurile cetăţii luptele continuau fără răgaz.

Pe la mijlocul lui Iulie a coborît cu oştile sale Zápolyay din munţii Caraşului. Pe Zápolyay interese personale l-au condus împotriva lui Dozsa, căci avea sub stăpânirea sa sute de sate de iobagi şi târguri.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cele două oşti s'au aşezat faţă în faţă. Cu mult sânge rece şi minuţioasă grijă şi-a pus Dozsa oastea în ordine de bătaie. Centrul îl comanda dânsul, la aripa dreaptă a pus pe fratele său Grigorie, iar la stânga pe preotul din Cegled Laurenţiu Meszaros, unul din promotorii răscoalei. Lupta începe şi în scurt timp se şi decide. Aripa stângă a iobagilor se frânge, se retrage şi învălmăşeşte toată oastea lui Dozsa. Acesta, chiar după spusele adversarilor săi, se luptă vitejeşte, — „cu o singură lovitură striveşte doi înzeuaţi", — dar surprins de Petre Petrovics, omul de încredere al voevodului, este rănit de lancea acestuia, răsturnat de pe cal şi prins. Odată cu dânsul a fost făcut prinzonier şi fratele său Grigorie, iar Laurenţiu Meszaros, dispărând cu fugarii, abia mai târziu a fost prins în Ardeal.

Cu lupta dela Timişoara răscoala iobagilor este complect nimicită. După înfrângerea lui Dozsa oamenii lui Zápolyay au urmărit cu o cruzime neînchipuită pe răsculaţi. Oriunde au găsit unul, l-au ucis fără milă. Pe Dozsa împreună cu vre-o 40—60 de oameni de-ai săi de încredere i-au aruncat în temniţele subterane ale cetăţii.

Când George Dozsa este dus în faţa voevodului, el vorbeşte fără frică şi liniştit, nu cere îndurare pentru sine, ci îl roagă pe voevod să fie drept cu fratele său Grigorie, care se

ştie că a rămas în tabără mai mult constrâns de fratele său mai mare. Voevodul Zàpolyay dă un răspuns evasiv, iar după ce Dozsa este dus îndărăt în temniţă, el primeşte pe nobilii maghiari, cari îi mulţumesc, pentrucă i-a scăpat din gura leului şi îl asigură, că: „...dacă în Ungaria tronul regal ar deveni vacant, pe tine te dorim ca rege, numai pe George Săcuiul (Dozsa) dă-l în mâinele noastre, ca prin năprasnică moarte să-l pedepsim, căci cu sabie şi pârjol a pustiit Ungaria!"

S'a constituit curtea marţială şi a stabilt crimele de impilare. nesupunere, omucidere şi jaf, pe seama acuzaţilor. Dar Curtea s'a oprit mai ales asupra motivelor ideologice, cari au stat la baza răscoalei, căci se ameninţase ordinea socială existentă.

Verdictul: moarte pentru toţi acuzaţii.

*

Şi verdictul trebuia executat cât mai repede, căci domnii feudali erau grăbiţi să se reîntoarcă la treburile lor. Cam pe la 20 Iulie au fost scoşi din temniţă osândiţii şi conduşi la locul supliciului, sub zidul apusean al cetăţii, ceva mai sus, mai înspre cetate de unde se găseşte acum statuia Mariei.

Se apropia de ameazi şi era o zi caldă de vară, lumea adunată mai mult cu sila să asiste la suplicii se înăbuşia de căldură. In mijlocul cercului de soldaţi de-ai voevodului gealaţii ţigani îşi pregătiau uneltele de tortură, încălziau pe cărbuni cleşte, piroane, lanţuri şi alte instrumente, iar călăul îşi cerceta paloşul.

În lanţuri legaţi au fost aduşi condamnaţii. George Dozsa se mai înalţă odată peste capetele mulţimei dintre tovarăşii săi, şi rosteşte o scurtă cuvântare, neînfricat în faţa morţii.

Paloşul călăului cade mai întâi, repede şi îndurător, pe gâtul lui Grigorie Dozsa. In semn de indulgenţă din partea voevodului Ardealului.

După aceia gealaţii îl apucă pe George Dozsa, il desbracă până la piele, şi îl frâng cu sila pe un tron de fier înroşit în foc şi îl leagă, tot cu lanţuri înroşite, de el. Apoi gealatii repetă cu Dozsa scena biblică, dar într'o formă cu mult mai drăcească.

In focul ce ardea în faţa tronului lui Dozsa gealaţii încălzesc o coroană făcută din fier de plug şi un sceptru de fier. Când aceste insigne ale puterii sunt destul de încinse, ca să frigă carnea pe om, îi pune sceptrul în mână lui Dozsa şi îi aşează coroana pe cap. Taurinus astfel descrie scena: „...Călăul cu coroană inroşită în foc, în mod regesc şi cu practice regale preamăreşte fruntea regală..." Ţiganii lui Zápolyai, gealaţii, au

avut poruncă să prelungească cât mai mult chinurile lui Dozsa, şi deaceia au făcut batjocură cu el, de trei ori una după alta i-au aşezat coroana înroşită pe cap, fără ca din gura lui să iese un vaier măcar.

A urmat apoi una din cele mai mârşave scene din istoria omenirei: *tovarăşii lui Dozsa au fost siliţi să dănţuiască în jurul lui şi din când în când să muşte din trupul lui.* „Iar care nu a voit să muşte, — scrie Verancsics, — pe care l-au cunoscut, după cum i-a fost sau nu gura de sânge, pe acela pe loc l-au tăiat." Pe aceia. cari nu au voit să mănânce din trupul comandantului lor, i-au decapitat, în schimb pe aceia, cari s'au supus poruncii. cum a fost de exemplu potcovarul lui Dozsa, unul Lörinc, i-au lăsat liberi.

Dar mârşava scenă nu a putut dăinui mult, căci, scrie Taurinus,: „...sfârticat şi sângerând. urând viaţa şi lumina soarelui, Dozsa se prăbuşeşte acum la pământ: membrele muribunde zac sleite de puteri..."

Acest mârşav supliciu a produs o impresie atât de grozavă asupra spectatorilor, încât călugării împreună cu mulţimea involuntar au intonat psalmul „Te deum laudamus". Inşişi gealaţii ţigani s'au îngrozit de opera lor şi au început bocetul lor ţigănesc: „Aoleo, Doamne, ce-am făcut! Ce păcat grozav am săvârşit! Ce-am făcut eu aci!..."

BCU Cluj / Central University Library Cluj

In amurgirea serii mirosul de sânge şi carne arsă se amestecă cu putoarea miasmelor ce se ridică din bălţile aproape secate din jurul zidurilor cetăţii. Trupul celuia care a fost căpetenia a o sută de mii de iobagi zace acum în ţărână vlăguit de orice rest de viaţă. Dar năpraznica sentinţă nu a fost încă deplin executată. Călăul se apropie acum de trupul neînsufleţit şi strigând în auzul întregei mulţimi formula „aşa să piară cel care provoacă război intern în ţară" frânge membrele, apoi cu paloşul taie trupul în patru Cele patru părţi de trup vor fi trimise spre a fi ţintuite pe porţile cetăţilor Buda, Pesta, Alba-Iulia şi Oradea. Iar capul, desprins de trup, călăul îl va trimite călăului din Seghedin, cadou.

Şi cu aceasta s'a încheiat năprasnica execuţie. George Dozsa a fost ucis, a suferit supliciul tronului şi al coroanei de fier înroşite, trupul lui a stat pradă corbilor pe porţile a patru cetăţi, dar ideile lui nici odată nu le-a putut stârpi nobilimea feudală maghiară. Aceste idei au continuat să mocnească în ascuns şi s'au aprins cu vâlvătaie în răscoalele de mai târziu ale românilor din Ardeal şi ungurilor. Rădăcinile răscoalei sociale s'au înfipt adânc în sufletul iobăgimei şi ele au dat mai de multe ori roade sângeroase, jertfe pentru venirea dreptăţii sociale.

Tramvaie. maşini luxoase aleargă uruind pe locul, unde s'a împrăştiat sângele lui Dozsa. Nepăsători trecem în fiecare zi prin acest loc şi nimeni nu-şi mai aduce aminte că aci, în acest loc, s'a încheiat una dintre cele mai grozave şi mai curate răscoale sociale...

Tradücere după manuscrisul maghiar
de Sin Drumeţiu

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I. Kelemen — La izvor.

Cartea uzinei

(fragmente)

de Ion Stoia-Udrea

Tovarăşe
auzi tu cum cântă uzina?

ascultă!

In ritmul ei vajnic
bate inima mea,
inima ta.

Tovarăşe,
în angrenajele ei
gâlgăe sângele nostru,
al meu,
al tău,
al tuturor,
învârteşte volanul cel mare
fără odihnă,
ziua
noaptea
mereu —

nu pentru noi!

Cântecul ei,
cântecul nostru,
freamăt de vifor,
clocotul lavei
în crater.

Tovarăşe,
ascultă:

cântă uzina.

*

Transmisiunile

BCU Cluj / Central University Library Cluj

fug —
şerpi de argint
prin văzduh.

In sala cu nalte ferestre 'n ogive
sub gotica boltă
de bazilică
angrenajele uruie
cu zumzet de stup înciudat.
Şine de fier aleargă sub valţuri,
cu intermitenţe,
aleargă,
şase tururi,
popas —
aleargă,
şase tururi,
popas —

36 de oameni
câte patru mişcări
de 850 de ori într'o zi,

Ilotul dela valţul Nr. 5
din seria treia
în al optulea cias
simte de-odată lâncezeală în trup
    — lungă-i fusese noaptea trecută
    la căpătâiul copilului bolnav,
    femeia a dus azi banii de pâine
    pe leacuri —
şi mişcarea braţului drept
a 'ntârziat
două secunde —

un ţipet !...

trosnet de oase sdrobite,
valţul macină cărnuri,
sângele tescuit se prelinge

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ulei cald
pe axe şi roţi —

semnal scurt,
maşinile-şi lâncezesc avântul
şi stau —

. . . .

doi oameni pleacă grăbiţi
cu ceva ascuns pe-o brancardă,
o găleată de apă,
puţină rumegătură de lemn —

maşinile pornesc din nou,
— alt ilot stă la valţul Nr, 5 —
uruie surd angrenajele
cu zumzet de stup
inciudat
sub gotica boltă
transmisiunile
fug —
şerpi de argint
prin văzduh.

*

Convoi cernit sub cer mohorît
de noemvrie —
(zările sunt încuiate,
o pâlnie de lumină ceţoasă se scurge oblic de sus,
nimic nu se mişcă 'n nevânt)

Doi copii firavi poartă o cruce şi-un prapor,
popa calcă lung alături de cantorul mut,
două schelete de cal
— stafii în mantii negre de sdrenţe —
trag peste toate hopuriie dricul hodorogit;
în urmă
o femeie fără lacrimi în ochii de piatră

BCU Cluj / Central University Library Cluj

şi zece muncitori, în grup,
păşesc tăcuţi cu capete plecate.

Zările toate încuiate,
lumina pâlnie ceţoasă,
nevânt,
vierme negru convoiul
se târăşte grăbit
sub cerul neîndurător de absent.

Undeva o sirenă sună încetarea lucrului.

*

Noaptea
a închis toate obloanele lumii.

In chilia scundă,
jos, sub şase etaje,
becul anemic
— opaiţ —
înzadar se luptă cu bezna.
Femeia
şade la masă,
capul pe coate e greu
de gânduri ca spinii.
Sub două ţoluri rupte
copiii
s'au ghemuit toţi trei
şi au adormit.

Singură, femeia,
cu inima ei,
veghiază.

Afară
vântul de toamnă
scutură frunze,
le-alungă pe-asfalt,
le adună în gura ferestrii.

Prin geam

BCU Cluj / Central University Library Cluj

se văd picioare
trecând,
picioare greoaie cu pas ostenit,
picioare uşoare cu pas dănţuind,
picioare cu glesne subţiri în ciorapi de mătase,
picioare ce anii abia şi-i mai duc,
picioare de muncă,
picioare de dans,
picioare de pofte,
tinere, bătrâne,
vin, trec şi se duc,
se opresc, pleacă din nou,
tropotesc, ciocănesc
trotuarul,
cu tocuri joase şi nalte şi late şi mici,
ciocănesc trotuarul.

Femeia
singură cu inima ei
nu vede, n'aude —
gândeşte :
    — omul e jos în pământ
    cu o cruce înfiptă la cap, —
    aşa,
    cine ştie la ce —
    iarna-i aci şi casa e goală,
    copiii sunt goi
    şi lada e goală
    şi blidul e gol, —
    portarul a zis şi eri de chirie —
Copilul cel mic tuşeşte în somn...
    mâine vor chema-o, poate,
    sus la direcţie,
    îi vor spune că din vina lui a murit
    iar ei îi vor da ceva bani,
    de milă,
    pomană,
    răscumpărare pentru o viaţă de om —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Copilul bolnav iarăşi a tuşit...
va răzbi doar până 'n primăvară
şi apoi —
alte ierni vor veni,
cu ger, cu troiene, cu foame,
cu singurătate
şi cu plânsul copiilor
în zori şi 'n amurg...
afară vântul de toamnă s'a mulcomit
şi trotuaru-i pustiu.

Femeia veghiază în noapte
singură cu inima ei
şi plânge,

Şi plânge.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

L. D. Proletari.

Insemnări

Teatrul

„Teatrul Banatului".

Poate că mai nimerit era să scriem aci o singură frază: „de mortuis nil, nisi bene", şi nimic mai mult. Căci bine într' adevăr nu avem ce spune despre de curând defunctul, — prin înec în pestilenţială mocirlă, — «Teatrul Banatului", iar rău un simţ de respect şi bunăcuviinţă din faţa actului serios al morţii te opreşte să grăeşti, Dar atunci, când mortul nu vrea să-şi găsească odihna în mormânt şi continuă să turbure viaţa celor vii prin dăinuire ca strigoi, atunci încetează oprelişţea şi fierul roşu trebueşte aplicat fără menajamente, ca singur remediu.

„Teatrul Banatului" a pornit cu în complex de confuzii la concepţia de bază şi cu un fals din botez. Nu a avut nimic, dar absalut nimic cu Banatul, — afară de faptul că a tocat banii contribuabililor bănăţeni, — şi de aceia a fost cu totul falsă denumirea lui. Iar confuziile şi metehnele din născare le vom înşira precum urmează.

Problema teatrului contimporan este aşa de complexă şi aşa de vastă, încât îţi cere studii foarte îndelungate şi serioase pentru a te putea apropia de ea. Iţi cere o bază de largă cultură literară, serioase studii de tehnică teatrală, desăvârşită familiarizare cu toate etapele evoluţiei spectacolului până la teatrul nou, îţi cere o desăvârşită cultură a teatrului.

Soţii Avram Nicolau într'atât au avut de-a face cu teatrul întrucât cândva, cu decenii în urmă, au făcut parte, indiferent în ce calitate, dintr'o trupă de varieteu.

Cineva a hazardat afirmaţia că acest teatru a venit prematur, că Timişoara nu are încă un public de teatru românesc. Fireste că asemenea greşeli nu poate comite decât un om tânăr venit aci şi care nu cunoaşte încă suficient situaţia din Timişoara, dar acei, cari îşi aduc aminte de seriile de reprezentaţii, de câte 3 şi 4 săptămâni, date de echipele unor teatre bune din ţară, reprezentaţii pentru cari trebuia să-ţi rezervi biletul cu doua zile înainte ca să mai poţi obţine un loc, aceia nu ar putea vorbi de lipsa unui public de teatru la Timişoara. Este adevărat însă că publicul de teatru de aci este un public mic şi mai prezintă şi variaţii de nivel în ceia ce priveşte cultura teatrală. Timişoara nu e un oraş tocmai aşa de mare şi cu fizionomie de metropolă, cum ne place să ne-o închipuim noi bănăţenii. Pentru un asemenea public se cerea nea ărat un tea-

tru cu repertoriu mare. Cu un repertoriu redus un teatru nu poate exista într'un oraş cu public mic. Trebuia bine studiată fizionomia spirituală a Timişorii, — care nu este câtuşi de puţin identică cu fizionomia spirituală a Banatului, — înainte de a purcede la înjghebarea unui teatru permanent aci. Ce ştia, ce poate şti dl. Nicolau despre fizionomia spirituală a Timişoarei?

In acelaş timp trebuia cercetat amănunţit, din experienţele reprezentaţiilor date de trupele în trecere, care gen de teatru este mai agreat de public. Căci cu opereta s'a comis o dublă greşală.

S'a pornit dela premisa falsă că numai opereta este accesibilă unui public eteroglot, apoi au repetat ca papagalii că Timişoara e o mică Vienă, Viena este leagănul operetei, deci şi Timişoara este moartă după operetă. Publicului eteroglot îi este accesibil orice spectacol muzical şi *orice teatru bun*, iar opereta ca gen teatral a fost asvârlită pe planul al doilea şi la Viena. Opereta a aparţinut unei anumite epoci, a plăcut unei lumi trăite în anumite stări sociale şi economice, a fost expresia unei concepţii de viaţă care de mult s'a năruit. Opereta a încercat colacul de salvare al filmului şi a reuşit aci să se menţină încă, temporal şi parţial, printr'o lărgire a tehnicei montajului, fastuosului şi o diluare a contururilor, făcând schimb de componente cu alte genuri inferioare, revista, spectacolul de varieteu. Cu toate a făcut schimb de elemente, a luat şi a dat. Cu toate acestea şi-a pierdut viabilitatea. Afară de aceia opereta, în toate vremile, pe scara ce coboară dela spectacolul cultural superior la spectacolul distractiv acultural, s'a situat în partea de jos. Şi azi nicăiri pe lume nu se mai cheltuesc milioane pentru susţinerea unui teatru care cultivă un gen de spectacole fără urmă de rost cultural.

O enormă greşală, — izvorâtă numai din spiritul de fanfaronadă în semnul căruia a pornit dela început, — a comis acest teatru numit „al Banatului", când a pornit la Bucureşti. Este adevărat că şi aci la Timişoara a suferit critice foarte aspre, dar cele mai multe au pornit din taberele politice adverse şi au vizat mai adesea partea administrativă. Ori un teatru nu poate fi ucis numai pentru motivul că e un gheşeft, fie chiar şi necurat. Ori la Bucureşti acest teatru a ajuns sub bisturiul criticei teatrale, foarte serioase, şi în faţa publicului de teatru bucureştean, care deasemenea este foarte serios pregătit. Şi foarte repede, cum era şi fatal, a venit verdictul criticei bucureştene, verdict pe care publicul de teatru serios l-a ratificat definitiv: „Teatrul Banatului" a fost executat, după cum a meritat într'adevăr. A murit fiindcă a fost un teatru prost.

Şi acum vine partea cea mai delicată a chestiunei. Stabi-

lirea răspunderilor. Nu pentru partea morală, căci aceia nu a contat nicicând la noi, ci pentru partea financiară, față de care ne-am obișnuit să avem întotdeauna măcar o atenție pur formală. Și aci apoi s'a deschis drum larg pentru deslănțuirea tuturor ranchiunelor politice, pentru toate atacurile pornite din interese meschine de partid. Dl. Nicolau a fost lăsat la o parte, ca unul care a căzut definitiv și ca atare nu mai merită să se ocupe nimeni de dânsul. Atacurile s'au pornit, vehemente și otrăvite, împotriva acelora cari au contribuit la înjghebarea teatrului falit acordând subvențiile. Impotriva d-lui prefect Dr. D. Nistor și a d-lui primar A. Coman, cari au dat subvențiile, precum și împotriva d-lui Dr. Avram Imbroane, ca unul ce a intervenit să se voteze aceste subvenții, s'au îndreptat și se îndreaptă încă și azi toate atacurile. Formidabilă greșală, voită, reacredință evidentă!

Chestiunea unui teatru permanent, — am mai spus-o și o repetăm, — e o chestiune de pură specialitate, de meserie. Nu se poate pretinde unui prefect sau unui primar ca să fie un critic de artă, nu i-se poate cere să decidă asupra celui mai potrivit gen de teatru, precum nu i-se poate pretinde să decidă asupra celei mai bune machete din cele mai bune machete din zece sau douăzeci prezentate la un concurs de sculptură și nici asupra celui mai eficace medicament împotriva cancerului. Fiindcă acestea sunt chestiuni de meserie, de specialitate, și nimeni nu-i poate pretinde unui prefect sau primar să fie medic, avocat, inginer, pictor, actor, etc. în una și aceiași persoană. Rostul prefectului și al primarului este să administreze coordonând activitatea tuturor oamenilor de specialitate din acele administrații, nu să exercite ei în mod simultan toate meseriile și profesiunile posibile. Dacă un inginer al primăriei, numit după toate cerințele legii, construește un pod, care se dărâmă la trecerea primului camion, atunci primarul e vinovat sau școala politehnică, cea care a eliberat diploma prostului inginer? Răspunsul îl poate da orice om cu mintea întreagă.

Ori dl. Avram Nicolau a venit cu recomandația și girul unui om de teatru recunoscut ca atare de toate forurile oficiale, a venit cu girul defunctului Al. Mavrodi. Ce l-a îndemnat pe fostul factotum al teatrului românesc să dea acest gir, nu mai cercetăm aci; „de mortuis nil...“; morții nu mai pot fi trași la răspundere. Puteau însă dnii Dr. Nistor și Coman să conteste girul celui mai oficial for în teatru, ei cari nici pe departe nu au pretenția de a fi oameni de teatru? Au înțeles necesitatea unui teatru românesc permanent la Timișoara și au îmbrățișat-o cu toată căldura. Era o rușine și trebuiau osândiți atunci, când ar fi refuzat concursul lor. Intreagă comisia inte-

rimară, şi cea judeţeană, cu capii lor şi cu preşedintele organizaţiei în frunte ar fi fost demni de oprobriul întregii provincii, dacă nu s'ar fi grăbit să-şi dea concursul lor nelimitat pentru înjghebarea unui teatru românesc permanent aci. Iar faptul că acela căruia i-a fost încredinţată, — pe baza unui gir oficial — conducerea acestui teatru, a fost un netrebnic, nu cade câtuşi de puţin în seama acestor oameni de bine şi nu scade nimic din frumuseţea gestului lor demn de toată lauda.

Şi acest gest va trebui repetat, şi iarăşi repetat, până atunci, când teatrul românesc de vest va fi o realitate vie. Este o necesitate în afară de orice discuţie, existenţa unui teatru permanent bun în această parte a Ţării Şi este şi o chestiune de prestigiu pentru Timişoara, care a început să se considere în rang de metropolă a unei provincii.

Doar ceva mai multă precauţiune la acordarea încrederii şi rezervarea dreptului de control imediat...

iosif murgă.

Plastica

Pictorul Catul Bogdan

Arta plastică începe să aibă reprezentanţii ei, departe de sgomotul nervos al capitalei, unde presa şi critica precupeţită, prepară ca într'un alambic fabulos toate talentele ţării noastre. Unde alchimia scriitorului de cronici plastice a găsit cea mai facilă metodă de lansare, a tuturor pretendenţilor la glorie şi genialitate.

Nu poate fi vorba de răspundere morală, nici dintr'o parte nici din alta. Conştiinţa răspunderii e copleşită de oarba credinţă în competinţa şi puterea creatoare.

Debutantului ori artistului consacrat i-se aplică aceiaşi formulă critică, trivial de uniformizată, care nu se deosebeşte decât prin număr dela unul la altul. Nu poate fi vorba de obiectivitate şi clară expunere pentru publicul care aşteaptă să-i fie lămurită nedumerirea ce o are în faţa unei diversităţi supărătoare. Nici o selecţie nu se face şi numărul nechemaţilor creşte, lăsând într'o proporţie inversă produsul calitativ al operelor de artă.

Iată de ce înclinăm a crede că, departe de mişcarea agitată a capitalei, aici în linişte reconfortantă a provinciei, puterea creatoare a unui veritabil artist va ajunge la realizări superioare. Dealtfel faptul e dovedit prin însăşi existenţa artiştilor noştrii în provincie. Artişti cari şi-au câştigat prestigiul nu prin reclama publicaţiilor, ci prin reala valoare a operelor lor.

Departe de tentaţiile unei ascenziuni pentru ochii lumii, ei au realizat prin stăruinţă şi muncă intensă o ascenziune bine meritată, la adăpostul oricărui motiv de critică. Sufletul lor întreg l-au dăruit acelui sbucium necurmat pentru un ideal prea puţin asaltat astăzi. Ei au rămas mereu aceiaşi sinceri îndrăgostiţi ai artei, feriţi de trândăvia în care zac toate talentele brevetate de critici mai mult sau mai puţin competenţi.

De ce să fim astăzi surprinşi, când vedem, dintr'un colţ tăinuit şi liniştit al ţării apărând spirite mari, prin a căror creaţiuni arta îşi exprimă sinceritatea şi adevărul, sintetizate într'o ideală formă a frumosului. Noutatea spirituală are nevoie de aer larg, de libertate. Această libertate nu poate înflorii în mulţime şi nici nu trebuie să înflorească acolo. Libertatea aceasta creşte din starea de suflet a iubirei pentru idee, pentru ideal şi nu o putem vedea luând avânt acolo unde omul e robit dorinţei de — ajungere —. E drept că iubirea de idee e considerată astăzi ca un lirism deplasat şi prea puţini sunt aceia cari mai trăesc o viaţă de renunţare dăruită cu totul unui gând frumos. Acestor personalităţi, izolate de sgomotul înăbuşitor al mulţimii, trebuie să le fim recunoscători. Eu sunt singurii cari au păstrat purificat şi neştirbit caracterul esenţial al spiritului nostru creator.

Să ne fie îngăduit a vorbi în coloanele acestei reviste, de un izolat, de o figură reprezentativă a plasticei noastre, de un artist care s'a dedicat cu totul frământărilor spirituale şi unui apostolat ideal Profesorul *Catul Bogdan*, artist de o rară sensibilitate şi profundă înţelegere, a ridicat arta sa la o purificare absolută. Forma, mijloacele de exprimare cu cari lucrează, au atins o sensibilizare ce pune în valoare calităţile artistului. Arta lui e o natură simplă, văzută prin prisma unui puternic temperament şi avem toată garanţia că temperamentul pictorului C. B. este absolut liber. Natura transpusă în operele sale, distrusă ca realitate brutală, ne este înfăţişată clară, senină ca un suflet nepătat ce emoţionează prin simplitate. Ajunge să priveşti să meditezi spre a înţelege valoarea netăgăduită a profesorului C. Bogdan. Un desen abil, subtil de o virtuozitate rară şi de o calitate unică, la dânsul e totdeuna o subliniere de frumos şi eleganţă. Peisagiile elementele compoziţiei şi figurile sale trăesc în perfect acord, unele sunt făcute pentru altele. O natură moartă compusă de C. B. e fără fast, alcătuită din obiecte modeste. El caută emoţia în simplitate. Realizarea acestei idei de simplitate, artistul o obţine nu numai prin formă şi desen ci mai ales prin rezolvarea cromatică. Griul predominant nuanţat cu atâta fineţe, se combină armonic cu tonuri mai ridicate, simţite şi raţional plasate, pentru a desăvârşi elementul

BCU Cluj / Central University Library Cluj

estetic. E poate unicul care a reuşit să stabilească un echilibru perfect între formă, desen şi cromatismul pictural, între sentimentul şi raţiunea pe care spiritul său o imprimă operei. Tocmai în această realizare egalitară constă simplitatea şi esteticul ce se degajă în măsură potenţată din opera sa.

In pictura bisericească pictorul C. Bogdan excelează prin aceleaşi calităţi. Cu tot hieratismul şi canoanele impuse picturii bisericeşti de stilul bizantin, artistul a reuşit să imprime acestei picturi o notă nouă mai accesibilă spiritului actual. Nu a ştirbit nimic din rigiditatea ascetismului impus, dar a ştiut, să prezinte idea religioasă mai elocventă, mai convingătoare şi mai apropiată de sufletul credinciosului. Opera lui e în acelaş timp podoabă şi predică creştinească. Aranjamentul compoziţiei, culoarea, dispunerea spaţiului, elementele decorative sunt în aşa măsură stăpânite încât par a fi cu totul subordonate ideei de pietate. O grandioasă frescă a artistului împodobeşte astăzi Catedrala din Cluj, unul din cele mai măreţe monumente ce s'au edificat în ultimul timp.

Rareori s'au găsit oameni cari să înfrunte desinteresaţi şi cu atâtea riscuri greutatea unui drum spinos. Să impună prin produsul muncii lor şi să rămână veşnic iubitori de idee. Dar maestrul Catul Bogdan, profesor la Şcoala de Arte Frumoase din Timişoara, prin o largă înţelegere a vieţii, prin realizarea valoroasă a concepţiunilor sale şi-a precizat definitiv locul în plăstica noastră.

ştefan gomboşiu

Cărţile

A. Cotruş: Horia.

Dela Varşovia ne aduce poşta la redacţie ultimul volum de poezii al d-lui A. Cotruş, cuprinzând un ciclu de versuri închinat lui Horia. Volumul a apărut la timpul cel mai potrivit şi suntem siguri că acum, când se împlinesc 150 de ani dela sfârşitul năpraznic al mucenicilor iobăgimei valahe din Ardeal, când pe tot cuprinsul ţării se organizează festivaluri comemorative, nicăiri, nimeni nu va putea egala omagiul adus de poetul Cotruş cu acest volum tragicei personalităţi a lui Horia.

Nici nu era nimeni altul mai chemat să atingă coardele, acordate în armonie de furtună, ale amintirei marei şi tragicei răscoale.

Răscoala lui Horia a fost una dintre cele mai curate şi mai frumoase mişcări sociale din istoria Ardealului. A fost răs-

coala iobagului împotriva stăpânului feudal, a fost izbucnirea sângeroasă şi aspră a unei clase sociale apăsată de veacuri împotriva clasei profitoare. Horia a fost un ţăran rebel, în sufletul căruia s'au adunat ca într'un lac toate râurile de suferinţi ale clasei sale chinuite de stăpânii cruzi. Cei cari vor să-l prezinte altfel dovedesc o adevărată necunoaştere a realităţilor istorice şi nu fac altceva, decât să scadă din valoarea istorică şi socială atât de mare a mişcării lui Horia. Un ţăran rebel care a aprins scânteia urei în sufletul masei valahe de iobagi şi i-a dus la luptă pentru câştigarea dreptăţilor sociale. Ce figură măreaţă de erou de cea mai nobilă speţă!

Dl. Cotruş nu putea greşi în aprecierea furtunosului suflet acestei răscoale. Dl. Cotruş este un real, adevărat, aproape singurul nostru poet social, în versurile lui mocnesc toate durerile şi toate vierile aspre ale celor apăsaţi şi exploataţi, ale clasei celor cari muncesc şi nu au nimic. De aceia versurile d-lui Cotruş au ritmul aspru şi colţuros, ca însuşi sufletul masei, sonorităţi tari de tulnic din creasta muntelui, vocabular de tragedie. Versurile dlui Cotruş sunt strigătele rapsodice ale masei, ale masei româneşti desigur.

Nimeni altul nu ar fi putut evoca aşa de vii năprasnicele frământări ale sufletului rascoalei dela 1784, ale răscoalei iobagilor, ca poetul Cotruş. Şi cartea d-sale este ceva mai mult decât o evocare a minunatei figuri a lui Horia : este o postumă chemare la luptă alături de marele rebel pentru desăvârşirea dreptăţii sociale :

> cutezanţă — viu cuţit de foc,
> iată, viaţa ca pe-un ban fără de preţ, mi-o joc !
> drumul ce'n prăpastii, rupt, prin ceaţă-l văd,
> crunt îmi creşte foamea de izbândă şi prăpăd...

i. s. u.

Gh. Atanasiu: Adelina

„Adelina vine ca un ecou îndepărtat, ca o destăinuire tainică pentru Adela, — eroina din romanul cu acelaş nume, al d-lui G. Ibrăileanu» — spune la începutul cărţii sale dl. Gh. Atanasiu şi prin aceasta uşurează mult sarcina cronicarului. Într'adevăr înţelegerea intenţiilor autorului devine astfel mai uşoară. aprecierea mai uşor de formulat.

Subiectul romanului e luat din viaţa socială cotidiană şi pune pe tapet aceiaşi veşnică problemă a dragostei, ca spiritualitate şi trup. Romanul e scris în formă de jurnal, o formă căreia i-se potriveşte admirabil stilul curgător, uşor, nemăestrit al d-lui Atanasiu. Dealtfel autorul nu mai e un tânăr imberb

care să scrie numai din mâncărime de limba, scrisul d-sale e gândit serios și exprimarea e clară și cuminte. O carte cu frumoase calități.

Un cuvânt bun și pentru execuția technică, nepretențioasă și cu atât mai mult bună.

Gr. Popiți: Cântece din fluier.

Dl. Gr. Popiți și-a tipărit (în editura Cartea Românească din Timișoara) și al doilea volum de versuri: Cântece din fluier. Față de volumul prim, „Glasul Sufletului și al Trupului", acest nou volum prezintă un mare pas înainte, atât în ceia ce pripește claritatea exprimării, cât și sonoritatea limbei, frumusețea versului. Poeziile cântă viața idilică păstorească, trăită în sânul naturii.

Volumul este admirabil ilustrat cu gravuri de pictorul Catul Bogdan.

Dr. C. Grofșoreanu: Curentele social-politice contemporane

O carte de preocupări serioase, având la bază studii migăloase de sociologie. D-l Grofșoreanu face o amplă expunere a evoluției diverselor curente sociale în toate statele moderne și încearcă să tragă concluzii asupra rezultatelor apropiate a frământărilor sociale în curs de evoluție încă.

Păcat însă că în aprecierile făcute asupra materialismului istoric și asupra adevărurilor în afară de orice discuție dovedite ale acestuia, d-l Grofșoreanu se lasă purtat de cercetări tangențiale, cari nu ating miezul problemei.

Incolo cartea d-lui Grofșoreanu denotă studii serioase și multă, foarte multă gândire. O carte care trebue cetită.

s. d.

